

WALTER TEGELER
TALLINN — REVAL

Pedagoogika.

(2 v. hr.)

KOOLITARVITUS — SCHÜLBEDARF

PEM 4915-2

KB 35

2. Tahtumise kujundamine religioosliste ideede kaudu.

Ajalugu näitab, et rahvast juures ilmavaade aluseks religioon pagu laablaseni on, kui filosoofia, mis ainult teatud haritlaste (üksikute) pävalt on.

Et aga kasvatus oma sisse oma aja seltskonna traditsioonist võtab, siis tuleb kasvatajal religioosliste ideede käsitlemisega tegelemist teha.

Meil muidugi tuleb ristiuse ja tema lahku de õpetusega tegelemist teha, sest meil veel oma kultuuriga on meil võõrad.

Nüüd küsib aga kasvataja oma seisukohalt, kas võivad religiooslikud ideed kaudse tahtumise kujundamise juures kasutatud saada.

On kasvataja ise usklik, siis küsib ta, kas võib veel teist kõlblussüsteemi, nagu kategooriline imperatiiv j.m. tarvitada, ilma, et süsteemide juures vasturääkimist ette tuleb.

On aga kasvataja ilmavaade filosoofiline, siis küsib ta, kas religioosline kõblusõpetus tarvilik on või ei.

Inglise etnikerid ütlevad, et iga moraali ettekirjutuse juures on vaja mitte ainult seda ütelda, mis vaja teha, vaid ka seda, mis pärast

mi vaja teha. Tähendab on tarviline veel sanatsioon.

See sanatsioon on aga Kant juures liiga tun-
netus teoreetiline/erkenntnis theoretisch). Kasva-
taja peab siin tundmust appi võtma, mis
moraalseaduse suutsugusust sanatsioo-
neerib Utilitaristid võivad siin, näituseks,
täiesti poole pöördumise ja edendamise sea-
duse poole appelleerida.

Usuõpetusele on sanatsiooniks Jumala käsk.

Kasus: [Armasta Jumalat ja armasta oma lähemast
kui isemast, ei liia isegi Kant meelelisi tundmust.

Nii on see kokkuvõttes kategoorilise imperatiiviga.

Normaal lapsel ei kujuta endale Jumalat raimuna,
 vaid isikuna ette, ent see ei ole sugugi rahjulise
 kõlblike käsu sanatsioonile. Viimane saab selle
 läbi aina nägelikumaks.

Kuid uligiooslistel süsteemidel on peale sanatsioo-
 ni veel midagi ja see on ahvardus. Vana
 dogmatika järel on need karistused, mis käsuist
 pülastumisele järgnevad, kehalist iseloomu ja
 selle tõtte kasvatuse juures raskendavad.

Uuem dogmatika (nagu näituseks Prigens Aleksant-
 riast) muudab aga kõik kehalist laadi põrgupiinad
 südamestunmistuse pünadeks ümber. Selle järel

üks kaustus mitte inimese kehale, vaid
"loomalike kaustus", mis aga pedagoogikas
rastu võetak.

3. Usuõpetus ja moraaliõpetus.

Nägin, et usuõpetus ühelegi moraali' sea-
dusele vastu ei räägi ning peale selle kogu
õpetusele populaarsete sanktsioonide annab.

Kõige selle peale vaatamata peame mo-
raali õpetust tarvilikuks tunnustama,
sest võib juhtuda, et hiljem inimene oma
võu kaotab ja sellega ühtlasi ka tema
moraal käikuvaks saab.

Usuõpetuse pooldajad toovad oma poolt
kaks põhjust ette:

1) Esimene neist oleks parallellismuse üksteise
arenemisloos, milles näidatakse, et iga üksik
oma vaimlises arenemises peab kõige need
staadiumid läbi tegema, mida inimsegu
on läbiteinud. (Haeckel näitas seda orgaanilise
elu kohta). Lapsel on tema esimestes aastates
omane animism, mille järel ta kõige asja-
looduses elavateks näeb, samuti on ka
primitiivsele täiskasvanule animism
omane. Laps armastab jutustusi (mimiaslugus)

Seda aga annab lapsele püüdliselt oma justustustega ilma loomisest jne. Ta saab omale ilmapaate, mis igale inimesele (ka lapsele) tarvilik, kuna moraaliõpetus ainult elupaate (Lebensanschauung) annab.

Ka Fr. W. Förster, kes varem ainult eetilist kasvatust soovitas, peab nüüd esimesel korral ka usulist kasvatust tarvilikuks.

2.) Teiseks kaaluvad põhjuseks peavad nad seda, et usuõpetus on teiste õpeainetega sarnane, näituseks Saksa luuletajaid luigedes tuleks võhikuid usulistest küsimustest kommenteerida.

Et usuõpetuses ette tulevad isikud oma eskujuulide tugevaga kauges minevikus esinevad, suurel hulgal aga ajaloolised draamad arusaamatuks jäävad, kuna vahet tühine komöödia, mis elvikust pärit, endal suureviisiliselt läbi lüüa, siis tuleb küll moraaliõpetust just selles mõttes tarvitada, et tema eskujud just tegelikust meie aja elust võetakse.

Elieseri (Abrami sulase) lugu jääb arusaamatuks lastele, sest nad ei suuda aru saada sellest

suurust ühesandest. Abrami pojal naist otsida
 samuti ei oska mõista suurlinna lapsed
 ette kujutada inimest, kes võõrlike kätte
 sattunud ja kelle eest niisid halastajad sama
 rutlane hoolitseb.

Pärgi mõjuvõim on nii üks lugu, kus
 tänaval keegi kodanik innutamatult juhuseel
 teisele abi annab, kuni sanitaarabi pärale
 jõuab jne.

Moraalsõpetus on seda elulisem ja täht-
 sam, mida rohkem ta tegelikku eluga seotud.
 Küsimus seisab ainult selles, kas peab
 peesisev süstemaatiline moraalõpetus kooli-
 sissideatama või tuleb seda iga aine juures
 eriti läbi viia.

Küsimus saab aga selgeks, kui meile
 tuleb me, et moraalõpetuse eesmärgiks on
 kaudne tahtmuse kujundamine (die mittelbare
 Willensbildung).

Kaudne tahtmuse kujundamine sünnib
 teatud mõtlemingi kaudu.

Mõtlemine on aga ainult siis mõjuvaks, kui ta
 loogiline on.

Loogiline võib aga õpetus siis olla, kui ta süs-
 temaatiline on.

Religiöösne eetika süstemaatiline on, ei kõlba ta moraali süsteemiks mitte.

Piibli loost ei leia meil mitte homogeenset süsteemi:

Abramit on tiistegune moraal, kui Moosel, sellel jälle tiistegune kui Kristusel. Paulusel jälle isetegune.

Religiooni põhineb usu peale Jumalasse, hinge surematusse ja kohtuse pärast surma. Kui see usk peab kõikumama, langeb kokku ka religioosne moraali süsteem.

Sellepärast ei tahi ta mitte ainukest olla.

Milles eetilist süsteemi kasvataja valib on ta kuma asi.

Seda süsteemi on hea, mis kasvandiku ühelt mustast välja läheb ja sealt ikka kõrgemale tõuseb.

Religioosline dogmaatika läheb apa neist seiskast välja, mis ainult peakord süsteemile tipuks olema.

Ka suurem hulk inglise pedagooge on atsustanud süstemaatilist moraali õpetust kasutama.

Õpetamata selles aines oleks tarvis õpetajale, mitte õpilasele. Selles võiks olla filosoofide

20
utiliseid raamatuid. Ka värs hea raamat on:
F. W. Frösters, "Lebenskunde."

II.

Tundmuse kujundamine.

1. Tundeleerituse tingimused.

Algepsi, et tundmus: mitmet viisi liigitada
võib, tuleb meil neid meil käsitlese juures
kahe klassi jagada: 1) meelilised tundmu-
sed. 2) kujutlustundmused (sinnelike
gefühle und Vorstellungsfühle.)
Kudas: võib tundmus ühe aistingu ehk ühe
kujutluse siset saabuda

ehk

Tundmust tekitavast. mitu aistingut või
mitu kujutlust.

Esimest liiki tundmuse nimetatakse mate-
riaalselt tingituks (materialbedingt) vahel ka
Inhaltsgefühle).

Tast liiki - formaalselt tingituks (formalbedingt)
ehk Beziehungsgefühle)

2. Tundmuse kujundamise eesmärk.

Pristel, et on eel psühholoogiline tundmuste ku-

jundamisest rääkida. Nadei et ju iselisevad
tabelamused, vaid tingitud aistingutest ja
kujutlustest.

Sellepeale vaatamata on meil kaks tundmuse
kujundamise meetodit.

1) Meie võime otseselt ehk kaudselt tundmuse
peale mõelda.

2) Meie võime ühte tundmust parandada ehk
nõrgendada selle läbi, et elule kutsume ühe
teise tundmuse, mis esimesele vastupidine.

Vaatame nüüd, mis kasu saadab enese
täiuselt (võime Vollkommenheit) tundmuse
kujundamine.

Alguse, et Spencer'i lause: "Kõik mis lõbus,
tõstab elu lähte käiku" alati: maksab pole,
on süiski selge, et see niisuguse lõbu kohta
maksab, mis füüsilist ja vaimlist tegevusega
sütu on.

Väga talavalt jagab seda Spinoza: passiivsus
ja tegevus saavad lõbus.

Teine lobutus on alati elu jõu tõstja.

On olemas väga populaarne arvamus, et lõbus
meeleolu ka keha tervise peale hästi mõjab. Selle-
pärast püüavadki seda arstid oma patsientide juures
luua.

Samuti hinnatakse ^{siida} ka vaimu elu kohta väga kõrgele. Tundele on see meie ainuke sisemine madus mis meie pärast on. Tundmus ainult annab sellele väärtust, mida mõtlemine fikseerib. Tundmust on väga austanud Goethe, Schiller ja paljud teised.

Killes on terve peatükk: pühendanud "huvi mitmekesisusele", milles ta päästeabinõud näeb. Kui mõni huri inimese misugusesse seisukorda on asetanud, et terve elu temale väärtusetu paistab, siis võiks ta keegi väga päästa selle läbi, et näht. huvi teisele asendab. Huvi mitmekesisus ei ole aga muud, kui tundmuste mitmekesisus.

Uus moodi on siis tundmuste kujundamine seotud võõra õnnelikkusega (fremde Glückseligkeit)?

Vastus ei olegi nii raske, kui see paistab. Vahetsevad inimese ja tema lähemise vahel on ainult näivus. "Inimene sõna tõsisel mõttes on ainult abstraktsioon. Tõeliselt on olemas ainult inimkond." isäranis vaimlises ja kähblises mõttes, selitab Comte. "Isoliert gedacht ist der Begriff der individuellen Seele eine Abstraktion, der in Wirklichkeit nirgends entspricht," ütles Mendt. Üks õnn on kateiste õnn ja ühe õnnetus on ka teiste õnnetus.

3. Tundmuste kujundamine.

I materiaalsest meelelist tundmust kujundamine.

Materiaalsed meelised tundmused (Material sinnliche Gefühle), mis tõbu lhr nou küljest liigs ägedad on, avaldavad elu peale kahes suhtes halva mõju:

1) Etgedad füsioloogilised äritused, mis neile vastavad, on organismile kahjulikud. Hühmase olengou parajamõõduliste punktsoonide juures kõige mugavam.

2) Haimu töö edusus nõuab keskmist meeleolu, mis aga meeleliste tundmuste ägeduse läbi inentud saab.

Mü näeme, et teatud tundmusi tuleb mitte ainult kõrenduse suhtes kõrendamata jätta, vaid koguni selle eest hoolitseda, et nad ülemäära tugevaks ei areneks.

Meie peame oma keha harjutama, et ta ühest küljest selle peale, mis temale välgast sisse tungib, mõõduka tundmusega reageeriks ja teisest küljest seda, mis ta eluhoidmise mõttes sisse võtab, ilma ägeda tundmusteta teeks.

Esimest nimetame karastuseks kütamas mõttes, nagu näituseks külma, sorjõ jne. vastu. Seda on

koos kasvatajad Platost kuni Spencers'ini tari-
vilikuks pidanud.

Tast sülgis toonitas eiti Niemeyer, kes
nõuab mõrduksust laste toetmisse juures
See nõuab muidugi terve hõrdlissest seisus-
kohast asjateinormist, samuti isimehe ku-
simus. Kuid üldiselt on nad mõlemad
kasvataja ülesanded, mida vaja arstiga
kontaktis läbiviia. Niemeyer nõuab nega-
tiivsete ja positiivsete abinõude tarvita-
mist üldlõigse hellitamise vastu. Nega-
tiivsed abinõud seisavad selles, et lastest
maiuksused eemal hoiame, positiivsed
aga selles, et neid õpetame parajast pidama
sõimises. Niisugused rabatahtlised hejju-
tused kiidsid aset omal ajal Dessau
philantropin'is.

II. Formaalselt tingitud meeliste tundmust kujundam

Formaalselt tingitud meeliste tundmuste
hulka kuulub suur meelise illi alla.
Kanti arvates on üsksiks meele tajumisel
(aistingul) see omadus, et ta meil huvi (sõrvi)
äratab. Praegusel ajal arvatakse, et tal peale selle
veel pisut objektivset elementi on s.o. ta on

valt rippermatu meie meesetabrusest ja annab
meile esteetiliselt mulji.

Üksik toon, samuti ka üksik värv on meile
meelepärast (liht keeles ilus), kuid nad ei
esine meile kunagi nii objektivselt kui
meloodia ja ornament. Viimased on seda selle
pärast, et neis peitub mõte, kujund, seadus.
Kontplatoomilise definitsiooni järel on ilu
idea nähtus meelilises tajumuses. See defi-
nitsioon on õige, kus sõna "idee" laiemas
mõttes naga "mõte" või "formeeriv print-
siip" (formendes Prinzip) võtame.

See tundmus on subjektione, ent objektione
on ta ainult sellis mõttes, et see tundmus
kõigile omane on.

Räägitakse, et kõigil ei olla elutunnet, see
ei ole aga õige. Tõsi on küll see, et mõni noor-
gemini tunneb kui teised. Tundmus on
subjektione vastsiooni mõnesuguse une
mulji peale, samuti ka iga erinevuse pea-
le, mis teadvuses ilmub. Mida peenemalt
meie eristame, seda peenemalt meie tunneme.
Eristamine on aga õpetatav. On ooperi laulja
kes vaevalt toone eristavad, kuid õpivad

23
rahuldavalt orpeeris laulma. Siit tekib vajadus enestusevõimet lastes kasvatada.

Lapsed eristavad esialgult ainult musta ja valget nii täpselt, et nad neid nimetavad. Alles pärastpoole hakkavad nad ka teisi värvu eristama ja nimelt naisevõrges järgkondas: sinine, punane, roheline, kollane.

Täpsemate juures ilmub aga punane varem kui sinine.

Õige amsaamine perspektiivist ilmub alles 14. eluaastal.

Lastes tuleb esteetilisest tunnetusest õpetamist juures kasvatada. Seda võib peaaegu iga aine koostamisel juures teha. Eriti sobivad sellised on laulmine, joonistamine ja loodus tundus. Seda kasvatamist peab aga kestvalt ja sihikindlalt toimetama.

iii Materiaalselt tingitud ettekujuharjutuste tunnetuse kujundamine.

On olemas üks tähtis klass tunnetuse, mis oma alguse aistingust ja tajumusest saad ja kujutluses etasi püüab. See on isiklik tunnetus (Personalgefühl). Naisevõrgune kujutlus ei ole mitte lihtne, vaid väga mitmesugusist aistingust ja assotsiatsioonidest komplekteeritud.

Et see klass ühe homogeense kompleksis sünnitab, siis nimetatakse seda materiaalselt tingitaks (Inhaltsgefallen) tundmuseks.

Üheks tähtsamaks jooneks korliõpilase iseloomus on tema enestunne.

See aga võib kahjulikuks, sotsiaalselt ja staatuslikult, saada õpilasele, kui ta liiga tugev on.

Keskage pidas enestunnet üheks halvemaas küljeks, selle vastu aga alandlikust (demut) kõrgemaas roovuseks. See on aga mõttetu, sest absoluutne altruism.

Nii on kasvatajal tähtis ülesanne enestunnet etatarkohaselt välja arendada. Peataks ikka seda meeles, et kellel tunnet oma võimete üle ei ole, sellel puudub ka igasugune tahtmus. Laikumused on kolme liiki.

1) Tundmused, mis oma "mina" peale on sihitud.

2) Tundmused mis omasuguste (teiste inimeste) peale on sihitud.

3) Tundmused mis kõrgemale on sihitud.

Vaatame nüüd teise liigi tundmused; need on: sümpaatia ja saarvõim (Mitgefühl).

On tuntud lugu, et lapsed kaastundlikud ei ole. Seda ütleb Lafontaine: „Selles vanaduses (lapses) ei ole kaastundimust.“ V. Hugo: „Ma olin laps, ma olin väike, ma olin halastamata (grauoan).“ See halastamatus põhjeneb teadmatusel peal. Sagedasti surinamisel loomi, arvates, et need kaljulised on ehk selle pärast, et nad inetud on.

Loodustiaduse tundides tuleb arvestada, missugused loomad kaljulised on ja, et nende surinamist peab ilma piinamiseta toimetama. Samuti tuleb õpilastele selgeks teha, et looduses inetuid asju ei olegi. Kui meil aga süüski mõned asjad looduses inetutena paistavad, siis tuleb see sellest, et meil iluduse mõiste liiga kitsas on. Ka inimeste vastu on lastel vähe kaastundimust. Näib nagu käiks laps ka selles asjas kõik need staadiumid läbi, mis nagu inimkond on läbi käinud, sest loodus-inimene on halastamatu; samuti ka keskaeg ei olnud halastamatusel piiri. Alles 19 aastasajal võeti esimest korda ka loomade kaitseks 33 meetmeid.

Käigi paumini õpib laps kaastundlikuks, kus

ta seda oma kasvataja näeb, sest kaastund-
mus on külgeharv.

Kaasrõnn on juks kõlbliselt väga arenenud
inimese tunnus.

"Zum Mitliden genügt ein Mensch, zur
Mitfreude gehört ein Engel."

Kolmanda liigi personaaltundmuse hulka
kuulub aukartus (Ehrfurcht). Näib nagu oleks
see enam affekt, kui tundmus. Seda tekitab
mingi suurtegevus. Selle tekitajaks on
peetavalt ajaloolised isikud: Sokrates, Plato,
Newton, jne. Samuti aukartust äratav on Kristuse
isik.

Päris ideaalne isikulisus (persönlichkeit) ei ole
aga mitte ajalooline vaid personifikatsioonide läbi
tekkinud.

Kõrgemaks aukartust äratavaks olevuseks
jääb Jumalus.

IV Formaalset tingitud kujutlustundmuse kujunda-

Materialset tingitud kujutlustundmus- mine.

to kõrgal on veel misegused, mis mitte ühest
kujutlusest, ega ka ühest homogeenisest kujut-
luse kompleksist ei tekki, vaid mis tekivad
mitmesugustest kujutluse ühendustest, mida
apperzeptione nõtlemine esile kutsub.

Apperceptiivne mõtlemine loob kolm suurt
süsteemi kujutlustundmuse jaoks; tõde,
hääadus ja ilu. Neid võiks veel järgmi-
selt nimetada: Teadus, etika ja kunst.
Viimast tuleb ainult nii palju võtta,
kui palju tal vaimlist meeliliselt ilusa rõõva-
stis teadusesse puuolub, siis on selge, et õpi-
lane seda omandama peab. Kõne teadus on
kas kirjeldav ehk selitav, vāpa loomulik,
et seda omandamist peab alalise võim saatma.
Teine mõtlemise loodus süsteem on etika.
Ka siin formaalsed tundmused mõjuvad. Teeb
tõsist töö, kui õppides näeme, et rõõblus-
seadustes süsteem ja järjekindlus valitseb.
Kolmas mõtlemise teel loodus varandus
on kunst, mida siin ainult nii palju
võtta tuleb, kui palju ta puht vaimline on.
Esteetilisest tundmusest on praeguse kasvatus-
teaduse poolt vāiriliseks avatud ja neid
tuleb lastes hooliga aendada.

III

Waimu kujundamine.

Algemeine Unterrichtslehre.

(Die Bildung des Geistes)

1. Teadmised ja oskused

Vaimu kujundamine on tihedas rühenduses mõtlemise kujundamisega.

Mõtlemisel (s.o. kolmas jagu hingi elust) on psühholoogiliselt rõhutatuse seisukoht laiem ja kitsam tähendus.

Laemas mõttes ulatab ta kõigi lihtsanaist meeliste aistingute kujutlusist kuni kõige abstraktsemate mõteteni, mida meil materiaalseid aistinguid ja kujutlusi ümber töötades saame.

Kitsamas mõttes rääldakse sellest ainult seda osalist mitte teadlikku (unearust), asotsiativset ja osalt apperseptiivset rühendust ja selle ümbertöötust kujutlustest. See on tegevus, mille teadlikku osa tõttu seda vaimu nimetatakse, kuna aistimine ja tundmine passiivselt sünnib.

Pedagogikas tarvitame sõna „mõtlemine“ laemas mõttes.

Mõlemad mõtlemise küljed, passiivne kui aktiivne on arendatavad.

Passiivset võime uute materjalidega rikastada, aktiivset ümbertöötamise osavuses täiendada.

Mõlemad on enese teelikus'e saavutamise.

Kõik kujutus ja mõtlemine peab olema
taktmuse teenistuses, sest taktmus on
peamasolemise võitluses esimene liikuv elu.
Kujutus on Schopenhaueri järel ainult elu-
te valgustaja.

Kujutuse elu jaguneb kaht ossa:

1) See osa on taktitegevusele otseseks abiks;
ta on kõigi oskuste summa, mis inimesel
olemas.

2) See osa kaudselt taktmuse teenistuses, see
on meel teadumiste summa.

Et oskuste ja teadumiste rikkus lõpmatu on,
siis valitakse sellest õpilasele määramiseks
ainult see osa välja, mida seltskond tarvi-
likuks peab; mis on ka siin "võimimise-
kus" mõistu andev.

Kui loomade seltskonda tähele paneme, siis
näeme, et neil ei ole seda.

Mesilaste riigi konstitutsioon on samasugune,
nagu ta inimkonna lapselaps oli, sa-
muti on ka mesilaste oskused ja võimed
endised.

Inimene aga püüab edasi, tema uus põlv

on teistsugune, kui almine jne. Ja peab peale
uskust ja teadmiste veel teist võimet man-
dama, mis aitaks uusi võitusi saavutada;
seda mõistet nimetatakse formaalseks har-
iduseks (formale Bildung).

Nii on siis õpetused kolm eesmärgi: uskused,
teadmised ja formaalne haridus.

Vahet teadmiste ja uskuste vahel on juba kaua
tornitatud. Tänapäevani on seda Pestalozzist
aradik tehtud.

Primitiivsete rahvaste juures on õpetamisel
eesmärk ainult uskusi saavutada. Siin ei
ole mingit tahtmuse kasvatamist, samuti
ka mitte usuõpetust.

Primitiivne kalur või jahimees nälgib saagi
parima meeliga, kui et tööd tehes.

Nende objektid (kala ja metslind) summirad
reeglipäraselt võtama, sellers ei ole aga
metslase tahtmus mitte dissiplineeritud; siit
on selge, miks ka lastel sellisohane kasva-
tus osaks saab. Alles karjakaasvataja ja põllu-
harija harjub korrapärasusele ja hakkab sellers
ka oma lapsi kasvatama.

Nüüsguse kasvatamisel juures tekitab kõigi pealt.

28
tahtmuse kujundamine, iskus: saab siin
mis põhjal õpetud, kui põhjal seda elu otse-
kohe nõuab. Teadmiste omandamist si ole
süü nütte.

Tähtis
Sarnuti oli lugu ka Euroopa kultuurlikes
seltsekondest vanal ajal. Greeca kasvatus oli
esialgu õpetamist küljest oskuste omanda-
mine (võimlemine ja muusika) Esimesel
on sõjaline eesmärk, teisel - jumalate teeni-
mine. Alles teisel otsel ajal (hellüüa ajal) hakka-
takse ka teadmisi õpetama (entiklopeediaks
haridus.) Seal õpetati grammatikat (mlva kalle
teadmist), literatuuri ja utoorikat, s.o. teo-
misi ja järelaimamist klassilist kõnelejat
Parastpoolt ka filosoofia.

Keskajal oli õpetust eesmärgis jumalate-
misterst oskajaid ettevalmistada, huma-
nistidel - klassilise latine keele harjutamine
(jätkei oskus).

Tähtis
Allis 17. aastajal tulvad teaduslikud ained
(matematika ja ajalugu) juurde.

Kult võime vaadata kui teadmist, kui meid
tema seadust tunneme. Osame apatemas
kõneleda, siis on te juba oskuseks saanud.

^{Formaalne} Formaalne haridus seisab selles, et meil
omandame võime ühte mõtet ruttu analü-
seerida, loogilisi sidemeid asja ja nähtuse
vahel leida, süüt uut leida ja sellega uusi
teadmisi omandada.

Oskus on aga ainult selle tarvitamine, mida
meil juba varem omandanud.

Formaalne haridus tugib ^{teadlikkusele} apertseptiivse mõtle-
mise peale;

Oskus - aga assotsiatiivse mõtlemise peale. ^{ajastatud}
Schliermachi järel on kõin tõelised teadmised
oskuste resultaat. Ürginimesel tikkis oskus
tahtmusest elada, aga mitte mõtlemise teel. Tema
teadmised püüduvad nende kujutlustega, mis
tema oskustega seotud.

Kultuurinimesel kahta ei maksaks Schliermachi
ütles mitte, sest siin on sageolasti oskus teadmiste
resultaat.

Uuem teooria annab aga jälle oskustele as-
õiguse, sest töökoos on enam oskuste koost, kui
teadmiste koost. Briti hinnatakse siin tehnilisi osku-
si. Seda nõudis John Dewey.

Georg Kerschensteineri eesmärk ei ole mitte töökoos-
kuseharidust anda, vaid üldharidust. Kerschensteineri

järele ei ole töö mitte ainult aine, vaid ka printsiip, mille abil me teadmeid peame omandama.

2. Teadmise ja oskuste metoodilise erinevus
See erinevus tuleb nende olulisel erinevusel. Oskuste juures on tarvilik küsi liigutuste, või kujutluste, või mõlemale korraga ühendus. Mis aga väledalt tehtud saab, peab lihtne olema. Nii on näituseks, võimlemise harjutusi õppides, vaja neid üksikuid liigutusi, mis harjutuse moodustavad, isoleerida ja isoleeritult üksi harvaval ära õppida. Selle isoleerimise vajaluse peale põhjeksi oluline erinevus teaduse ja oskuste metoodilise vahel.

Teadmiste omandamisel juures ei maksa mitte see seadus, et lihtsamalt peab keerulisema peale üle minema. Seda ütles ka Ziller: „Der pädagogische Unterricht muss stets von einem Zusammenengesetzten zum Einfachen übergehen.“ Nii, näituseks, tuleb keele õpetamise juures lausest algsada, siit edasi sõna ja hääliku peale edasi minna. Juba Comenius märkas erinevust teadmisest ja oskuste didaktilise käsituse vahel. Ta ütles: „Was zum Kennenlernen dargeboten wird, muss zuerst allgemein, dann in seinen Teilen dargeboten werden.“ Ja edasi ütles ta: „Die Übung beginne an mit den einfachsten

Anfangsgründen, nicht mit ganzen Werken."
Seda viimast lauset ätlleb ta "kunstide" õppi-
mise kohta.

2. Formaalne haridus.

Formaalse hariduse mõiste on tundmata
antiikilmale, samuti oli ta ka tundmata
keskajale ja vana humanismil. Alles 18. ja 19.
aastasajade vahetusel sai see teadusliku
kuks terminiks. Tema juured ulatavad
Saksa filosoofiasse, mis tol korral vanade
keelte ja vana literatuuri õppimist püüdis
õigustada.

16. ja 17. aastasajadel õpiti ladina ja kreeka
keelt selle otstarbega, et antiik rahvastele
parele aimata. Et neil just endid samastena
si suurtud, siis ehiti end vähemalt nende
keeltega. Sellepärast keelati ka emakeel/maakeel/
keel/ koolis ära. Kõs vahel sõna Saksa keelt
juhtus tarvitama, seda karistati peksuga.
Jesuiidid keelasid emakeelt tarvitamise ka
mujal avalikus elus ära/seda ainult kooliõpikustega.
Muutus süntis 18. aastasajal. Ladina keele
asemele astus Saksa ehk Prantsuse keel ja
koolides õpiti nüüd need keeli, matemaatikat

ja ajalugu. J. M. Gesner'i arvates oli tõsiselt
hantud inimene see, kes antiix riigandus
rõis hästi lugeda ja peale selle veel ma-
temaatikat osi ppinud. Kõige tüktsamad
ained olid: ladinakeel, greekakeel, ja ma-
temaatika. Need ained pidiid inimesele and-
ma hea ja õige mõtlemise, võime suuast
väljendada ja hea maitses. *Wuum aeg*

Gesneri jäultulijä Chr. C. Heyne ütles seda
veel selgemini välja: Tema arvates on hea
grammatika tundmine ühtlasi ka loogi-
kale nii nimetud „Vorschnack“ / *npofa*,
npexrybembue). Üks veel - aga teistele kahtle.
Sellele mõistele antas palju koiosa Kanti fils-
sofias. Kanti õpetuse jäule on „*Wuum*“ ja
„*aeg*“ apriorred intuitsioonid. Apriorseteks
nimetab ta neid sellepärast, et meie reist
mitte ühes nimutiks ei saa lahkuda, xii
endab midagi ettekujutada tahame / *alation*,
ühes *Wuum* ja *aeg* / Intuitsioonides / *Formen*
der Anschauung / nimetab ta neid sellepärast, et
neid mõistetes ei saa nimetada.

Mõistetes ei saa neid sellepärast nimetada,
et mõiste on üldistuse resultaat, kuna *Wuum*
ja *aeg* seda mitte ei ole.

Selge on, et need tunnused, mis aega järemini
karakteriseerivad, ei sisaldu mõistetes, pii-
ratud aeg" ja "püratud ruum."

Kanti seisukohalt on need aprioorsed intuitsioo-
nid meile sünnipärased ja on meis enne iga-
sugust kogemust. Aistingute ja tajumuste
läbi kujuneb meis väga sisemine ja väline
meel. See on meis eneste hingele ja välisilm.
Ruumi intuitsioon annab meile välisilma, aga
intuitsioon - sisemise.

Mõistuse punktaten formideks oleks Kanti
järel karklistrännend põhimõistet või
kategoriat (kausaliteet jne).

Punktad formid (intuitsioonid) korraldavad seda
materjali, mida aistingutel ja tajumused meile
annavad. Alles siis, kui tajutav kindla koha
ruumis ja ajas ehk vähemalt ajas üksinda on
saanud ja ~~kaudult~~ edasi teiste nähtustega kau-
saalselt seotud, saab ta ainult subjektisest
olekust objektisiks.

"Weder die empfindungslose Form, noch die form-
lose Empfindung kann allein Erfahrung geben."
Kant ütles: „Gedanken ohne Inhalt sind leer,
Anschauungen ohne Begriffe sind blind.“

Kausaliitadi mõiste on, nõutuseks, tähti või-
matu ettekujutada, kui meil ei ole nä-
geliku näitust kahest kausaalselt seo-
tud sündmusest. Tüüest küljest on nä-
geliku kujutlused (Anschauungen) pimedad
(blind), nad ei anna meile mingit teadmist,
on kaos, kui kausaliitadi mõiste meile tähti-
lisi põhjusi jäeldus ei anna. Üldse on
Kanti filosoofias formaalne seadus, teaduse,
tegutsemise, eetika põhjaks.

Rohkem, kui Kant ise, nõudsid tema jäul-
tuljad rohkelt formaalset haridust.

Erhard Schmid oma empiirilises
psühholoogias 1791. tegi selle otseskohe
kasvatuse eesmärgies.

Formaalne haridus on teatud määral mi-
nigune mandatud jõud, mis meile
kasvatusest alles jääb, kui meil ka
kõik teadmised ära unustame.

Misrühased äärmiselt formaalselt kõige
harivamad on, selle üle on alati palju
vaieldud ja ka praegul ei ole kasva-
tusteadlased selles asjas ühes nõus.

Kiermeyer

2. Formaalse hariduse õigus ja ebaõigus. (Unrecht und Recht der formalen Bildung.)

Benckes ütles: „Ei ole olemas mingit formaalset haridust; mingit mõlu kujundamist, mõistuse kujundamist, otsustamise kujundamist (Urteildildung) jne., vaid iga formaalne haridus ulatab ainult nii kaugelt, kui kaugelt tema aine ulatab. Loolina keele sõnade põhieppimine ei ole mingi mõlu harjutus jne.“

Ziller usub formaalsetesse haridusse, aga see paistab temale (täiesti selge ei ole see mitte) enam voolusena (enam tahtmise dispositsioon), kui mingisugune mõistuse võime. Pealegi ei usu Ziller, et ainult vanad keeled võivad formaalset haridust anda.

Hume'st saadakse tihurise isäranis selget vahet loodus- ja vaimuteaduste vahel.

Nii peaksime tunnustama, et üks õpeaine mitte ühtlaselt mõlema ala loodus- ja vaimuteaduste (Natur- und Geisteswissenschaft) peale ette ei valmista.